

## EMPIRIJSKA SOCIOLOŠKA ISTRAŽIVANJA U SR MAKEDONIJI

**Ilija Josifovski**

Ekonomski fakultet — Skopje

**Jovanka Kepevska**

Filozofski fakultet — Skopje

Revija za sociologiju, Vol. VIII, 1978 (3—4); 93—99

### I

Treba naglasiti da ovim saopštenjem ne nameravamo da podnosimo iscrpan izveštaj o svim empirijskim sociološkim istraživanjima u SR Makedoniji, niti da ih pojedinačno ocenjujemo. Ne zato što bi to bilo teško, jer takvih istraživanja i nema baš mnogo, već zato što smo sebi postavili nešto drugačiji zadatak. Smatrali smo, naime, da će za ciljeve ovog naučnog skupa biti interesantno i korisno ako, polazeći od globalnog uvida u empirijska sociološka istraživanja kod nas, ukažemo na određene probleme i situacije neposredno relevantne za dalji razvoj sociologije uopšte.

Prvi organizovaniji i kompleksniji pokušaj da se izvede empirijsko sociološko istraživanje u Makedoniji učinjen je 1963. godine, nakon poznatog katastrofalnog zemljotresa u Skoplju.<sup>1</sup> Međutim, tek odlukom univerzitetskog saveta Univerziteta »Kiril i Metodij« u Skoplju o formiranju Instituta za sociološka i političko-pravna istraživanja 1966. godine, kao samostalne naučne ustanove, stvoreni su neophodni osnovni organizacioni i drugi materijalni uslovi za razvoj sistematskih empirijskih socioloških istraživanja u Republici. U stvari, samo formiranje Instituta bilo je rezultat nastojanja jednog broja sociologa i politikologa da svoje profesionalne aspiracije udruže i uklupe u opšti tok razvoja sociologije i politikologije u ono vreme u Jugoslaviji.

Radilo se o prvim koracima jedne nauke u bukvalnom smislu reči. Treba podsetiti da je Univerzitet »Kiril i Metodij« formiran 1949. godine. Zbog toga je razumljivo što su prvi sociolozi u Makedoniji bili ljudi koji su se u oblast sociologije »doselili« iz drugih srodnih oblasti, pre svega iz oblasti filozofskih i pravnih nauka, putem samostalnih i drugih formalnih dokvalifikacija. Ova činjenica imaće određenog uticaja na dalji razvoj empirijskih socioloških istraživanja i sociologije uopšte kod nas.

<sup>1</sup> Vidi: Sinadinovski J., Ivanovski S.: Akcioni program sociološkog istraživanja u porušenom Skoplju, Sociologija, 1—3, 1963 Beograd, str. 63—79.

Bilo je potrebno dosta napora da se u jednoj državo i kulturno tek formiranoj društvenoj sredini, bez socioloških i drugih sličnih istraživačkih tradicija, izgradi određena strategija u pogledu razvoja empirijskih socioloških istraživanja.

Poneti entuzijazmom koji je u ono vreme vladao među sociolozima u Jugoslaviji, naročito u pogledu primene za nas tek otkrivenih tehnika istraživanja i raznih statističkih metoda, naši sociolozi su u izvesnoj meri precenili svoje mogućnosti. Tačnije, oni nisu bili dovoljno svesni važnosti određenih elemenata šireg teorijskog i društvenog karaktera na osnovu kojih je trebalo razvijati empirijska sociološka istraživanja.

Nalazeći se pred jednom složenom i dinamičnom društvenom stvarnošću, koja je u sociološkom pogledu bila potpuno neispitana, ti pioniri sociologije kod nas su bili često izloženi iskušenju da istražuju veliki broj problema, da se prebacuju s jednog užeg istraživačkog područja na drugo i da improvizuju. Teško je bilo odolevati činjenici da je svaki, pa i najmanji, empirijski zahvat mogao poneti epitet »prvi takve vrste kod nas«. To »prvi« isuviše često je shvatano kao pokriće za mnoge slabosti teorijskog i metodološkog karaktera pojedinih istraživanja.

## II

Prvi realizovani projekat empirijskog sociološkog istraživanja, u okviru programske orijentacije novoformiranog Instituta, bio je »Omladina i savremeni društveni procesi u Makedoniji«.<sup>2</sup> Ovo je istraživanje bilo naručeno od Predsedništva CK Saveza omladine Makedonije. Naručilac je želeo uz pomoć rezultata istraživanja, delegatima Republičke konferencije SOM da, »prezentira određeni empirijski materijal koji će im, zajedno s ostalim materijalima, poslužiti za objektivniju političku ocenu najvažnijih pitanja u vezi društvene organizovanosti omladine u uslovima sve bržeg razvoja samoupravnih procesa«. Znači, radilo se o čisto eksploratornom istraživanju bez posebnih teorijskih pretenzija, što je, uglavnom, bilo u saglasnosti s realnim mogućnostima istraživača.

Jedan od globalnih i dugoročnih istraživačkih zahvata Instituta bio je projekat »Društvena kretanja na selu u SR Makedoniji«. Osnovni ciljevi tog istraživanja bili su, prvo, da se prikupe i obrade, odnosno eksploatiraju svi statistički podaci u vezi demografskih, ekonomskih i drugih sociološki relevantnih promena na selu kod nas; i drugo, da se organizuju sistematska regionalna empirijska sociološka istraživanja kojima bi se u dogledno vreme obuhvatila čitava teritorija Makedonije. Zbog nastalih organizacionih i drugih promena u Institutu pomenuti projekat je samo delimično realizovan.<sup>3</sup>

<sup>2</sup> Dr Ilija Josifovski, Jakov Lazarovski, Spase Makarovski, Stefan Kostovski: Mladinatai sovremenite opštestveni procesi vo Makedonija, Institut za sociološki i političko-pravni istraživanja, Skopje, 1966.

<sup>3</sup> Na osnovu rezultata ovog istraživanja objavljena je serija studija među kojima i: Dr Ilija Josifovski: Makedonskoto albanskoto i turskoto naselenie na selo vo Polog, Sociološka studija, Institut za sociološki i političko-pravni istraživanja, Skopje, 1974; Dr Ilija Josifovski: Neki aspekti na demografskiot razvitok na selskoto naselenie vo SR Makedonija, Institut za sociološki i političko-pravni istraživanja, Skopje, 1970; Mr Stefan Kostovski: Religijata kaj selskoto naselenie vo Dolni Podlog, Institut za sociološki političko-pravni istraživanja, Skopje, 1972.

Projekat »Društvena struktura Makedonije« bio je deo prvog programa rada Instituta, ali do njegove parcijalne realizacije došlo je tek kasnije preko komparativnog istraživanja »Društvena stratifikacija i društvena pokretljivost u Makedoniji«.<sup>4</sup>

U sklopu Programa istraživanja »Međunacionalni odnosi u Jugoslaviji i problemi federalizma«, Institut je započeo istraživanje »Psihosociološki aspekti međunacionalnih odnosa u Makedoniji«.<sup>5</sup>

Saradnici Instituta učestvovali su i u realizaciji projekta »Tipologija ruralnih sredina u Jugoslaviji«,<sup>6</sup> kao i u realizaciji projekta »Ekonomsko-socijalna problematika seoskog stanovništva mediteranskih područja Jugoslavije«.<sup>7</sup>

Saradnja Instituta na polju empirijskih socioloških istraživanja s istraživačima i istraživačkim ustanovama iz drugih republika dala je dosta pozitivnih rezultata u pogledu razmene iskustva, a naročito u odnosu na osposobljavanje mladih istraživača koji su tim putem brže i lakše proširivali i produbljivali svoja teorijska i metodološka znanja.

Projekat »Socijalistička transformacija sela u SR Makedoniji« nedavno je realizovan za potrebe Izvršnog veća Sobraanja SR Makedonije i drugih društveno-političkih faktora Republike. Na njemu su, pored agroekonomista, politikologa i društveno-političkih radnika, radili i sociolozi.<sup>8</sup>

U okviru opštejugoslovenskog projekta »Funkcioniranje i ostvarivanje delegatskog sistema« realizovano je istraživanje »Strukturne karakteristike delegacije i delegata u SR Makedoniji«.<sup>9</sup>

Institut je realizovao i veći broj sondaža javnog mnjenja u SR Makedoniji.<sup>10</sup>

Pored pomenutih i još nekih drugih empirijskih socioloških istraživanja u okviru Instituta za sociološka i političko-pravna istraživanja, na teritoriji SR Makedonije izvedena su i druga takva istraživanja. Ovde, najpre, treba pomenuti istraživanja koje je, timski ili sam, organizovao profesor Jakim Sinadinovski: »Titoveleška sela« (1966), »Međuljudski odnosi u radnim jedinicama u svilarskom kombinatu u Titovom Velesu« (1967), »Socijalno-patološke pojave u Skoplju« (1977), »Stara lica u Makedoniji« (1978) i drugo.

Poslednjih godina na teritoriji Makedonije nema značajnih empirijskih socioloških istraživanja, pre svega radi velikog odliva sociologa iz Instituta za sociološka i političko-pravna istraživanja, no i zbog nekih drugih razloga.

<sup>4</sup> Ovo istraživanje je realizovano na osnovu istih istraživačkih instrumenata i iste metodologije obrade podataka u SR Sloveniji i SR Makedoniji. Nosilac istraživanja u SR Sloveniji bio je Institut za filozofiju i sociologiju u Ljubljani. Neki važniji rezultati ovog istraživanja bili su saopšteni na Osmom svetskom kongresu sociologa u Torontu, Kanada — 1974. godine.

<sup>5</sup> Istraživanje nije završeno.

<sup>6</sup> Nosilac ovog istraživanja bio je Centar za sociologiju sela, grada i prostora u Zagrebu.

<sup>7</sup> Nosilac istraživanja je bio Institut za jadranske kulture i melioraciju krša — Split.

<sup>8</sup> U kompleksnoj studiji: Socijalističkata samoupravna transformacija na seloto vo SR Makedonija, Institut za sociološki i političko-pravni istraživanja — Skopje, 1978, od strane prvog autora ovog saopštenja posebno su obrađeni sledeći sociološki problemi: Seoska naselja u SR Makedoniji i njihov preobražaj; Demografski razvoj seoskog stanovništva u SR Makedoniji i Socijalni procesi i problemi na selu.

<sup>9</sup> Dr Ilija Josifovski — Servet Salju: Strukturalnite belezil na delegacite i delegatite vo SR Makedonija, Institut za sociološki i političko-pravni istraživanja, Skopje, 1978.

<sup>10</sup> Jakov Lazarovski i Spase Makarovski: Gledačite na emisiite na TV Skopje, Institut za sociološki i političko-pravni istraživanja, Skopje 1969; Javno to misljenje vo SR Makedonija: 1974, 1975, 1976,1977.

## III

Na osnovu onoga što je dosada rečeno može se zaključiti da je obim empirijskih socioloških istraživanja u Makedoniji bio dosta skroman. Ta istraživanja su u jednom periodu bila u usponu, slično kao i u nekim drugim republikama, no zatim su se postepeno gasila ustupivši mesto društvenim istraživanjima druge vrste. Tako je jedan intenzivan i relativno uspešan proces atrofiran do granica formalne egzistencije.

Pred sociolozima i pred širom društvenom zajednicom postavlja se urgentan zadatak da se ta istraživanja ponovo afirmišu kao ravnopravan deo naše ukupne naučne prakse. Smatramo da nema potrebe dokazivati da su našem socijalističkom samoupravnom društvu potrebna empirijska sociološka istraživanja. Zastupati suprotno shvatanje značilo bi, po našem mišljenju, napuštanje temeljnih pozicija marksizma i naučnog socijalizma u oblasti društvenih istraživanja. O tome je već bilo dosta raspravljano na više mesta, a biće, sigurno, nešto rečeno i na ovom skupu.

Da bi naši zajednički naponi u pravcu oživljavanja empirijskih socioloških istraživanja, kao neophodan uslov za dalji i uspešniji razvoj marksističke sociološke teorije i naše samoupravne prakse, bili što uspešniji, manje konfliktni i jalovi, potrebno je, po našem mišljenju, otvoreno analizirati one propuste i greške u dosadašnjim empirijskim sociološkim istraživanjima koje su objektivno doprinosile stvaranju situacije kakvu imamo danas. Verujemo da će nam to dati više prava da očekujemo da će na isti način postupiti i ostali društveni faktori od čijeg angažovanja zavisi uspeh akcije koja nam predstoji, tj. da će i šira društvena zajednica preuzeti deo odgovornosti za sadašnje stanje.

Imajući sve to u vidu pokušaćemo da ukažemo na neke bitnije karakteristike pomenutih i drugih empirijskih socioloških istraživanja kod nas,<sup>11</sup> kao i na neke posebne situacije stvorene u proteklom periodu.

Budžetska pozicija nauke, koja i sada, u periodu intenzivnih društvenih nastojanja da se oživotvore načela Ustava i odredbe Zakona o udruženom radu u pogledu slobodne razmene rada između nauke i privrede i drugih društvenih delatnosti, još nije ozbiljnije poljuljana, terala je institute iz oblasti društvenih nauka da se na razne načine vezuju za političke i druge društvene faktore koji su imali direktan uticaj na raspodelu sredstava društvenih fondova. Najneposredniji način takvog povezivanja bili su projekti naručeni od pojedinih republičkih rukovodstava društveno-političkih organizacija i organa vlasti, ili pak prosto izmišljeni za njihove potrebe. Ono što je bitno jeste činjenica da su veze sociologije s privredom, preko empirijskih istraživanja, bile sporadične.

Pomenuta društvena pozicija sociologije bila je jedan od osnovnih faktora za globalističku orijentaciju empirijskih socioloških istraživanja. Istraživani su opšti društveni problemi. Nastojalo se da se otkriju i analiziraju pozitivne i negativne pojave karakteristične za celo društvo.<sup>12</sup> Ovu orijen-

<sup>11</sup> Određena empirijska sociološka istraživanja u SR Makedoniji izvršili su još i dr Lazar Nikodimovski, dr Blaga Petrovska i mr Petre Georgievski.

<sup>12</sup> No i oored ove globalističke orijentacije izostajala je određena sinteza empirijskih rezultata.

taciju ne bismo mogli proglasiti pogrešnom. Sociologija se mora interesovati za globalne društvene procese i odnose, za funkcioniranje i razvoj društva kao celine. Međutim, ostati samo na tome, u najmanju ruku je jednostrano. Smatramo da nema potrebe ovde da ponavljamo poznate dijalektičke stavove o odnosu opšteg, posebnog i pojedinačnog, o empirijskoj zasnovanosti saznanja i sl.

Ali, hvatajući se u koštac skoro isključivo s globalnim društvenim problemima empirijska sociološka istraživanja su olako upadala u nepremostive teškoće. Pre svega, naručiocima tih istraživanja očekivali su gotova rešenja za ispitivane probleme. To je bilo teško ostvarljivo iz više razloga. Pomenimo samo nedovoljnu kadrovsku opremljenost, nedovoljno istraživačko iskustvo, krajnu složenost našeg društvenog života, ograničena finansijska sredstva i sl. Zato, ostajući najčešće na nivou deskripcije i opštih zaključaka ova istraživanja su postepeno gubila poverenje sve većeg broja interesenata. Na kraju, stvorena je takva situacija u kojoj društvo finansira određene istraživačke strukture bez stvarnog interesa za njihov rad i rezultate rada.

Osim toga, mi još nismo ozbiljnije u praksi prevladali stanje koje je Marks imao na umu kada je naglašavao da zadatak nauke nije da objašnjava na različite načine svet već da ga menja. Ovu važnu misao mi često ponavljamo ali se u stvarnosti ne ponašamo dovoljno u saglasnosti s njome. Kada ovo ističemo mislimo na nedostatak empirijskih socioloških istraživanja kao delova određenih programa čiji bi cilj bio da na osnovu rezultata istraživanja i drugih saznanja, kao i u saglasnosti s društvenim potrebama, ostvaruju pozitivne promene u nekoj sferi društvenog života ili nekom njegovom segmentu. Ilustracije radi, spomenimo oživotvorenje Ustava i Zakona o udruženom radu u različitim sredinama. Zašto sociologija ne bi preuzela na sebe ne samo da utvrdi uzroke zaostajanja i devijacija u njihovoj doslednoj primeni već i da organizuje prevazilaženje takvih situacija, razume se uz pomoć svih zainteresovanih društvenih faktora. Radi se sigurno, o dosta složenom i u našim uslovima još neproučenom problemu, ali smatramo da je to put kojim se najbrže može povratiti dostojanstvo empirijskim sociološkim istraživanjima i sociologiji uopšte i, što je važnije, put za oživotvorenje stavova desetog i jedanaestog kongresa SKJ za neposredno povezivanje i integriranje nauke s privredom i ostalim društvenim delatnostima. Sve ovo, razume se, nikako ne znači da sociologiju treba izolirati od drugih društvenih nauka. Naprotiv, saradnja s njima je garancija i za njen sopstveni razvoj.

Osim pomenutih, čisto programskih promašaja empirijskih socioloških istraživanja, treba podsetiti i na neke njihove specifičnosti kao izvor određenih nesporazuma i kompromitacije. Svako ozbiljnije empirijsko sociološko istraživanje je veoma složeno i uglavnom dosta skupo. Uključivanje velikog broja ljudi, tj. anketara obrađivača materijala, statističara, i sl. u toku prikupljanja empirijskih podataka, njihovog sređivanja i pripreme za analizu, nužno dovodi do čitavog niza propusta. Da bi se to maksimalno izbeglo potrebna je veoma složena kontrola i verifikacija svake pojedinačne faze prikupljanja i obrade podataka. No, i onda kada istraživač uspe

da čitav empirijski proces drži u svojim rukama nije sasvim siguran da li su dobiveni procenti, indeksi i sl., izraz stvarnog stanja ili pak rezultat nemarnosti pojedinih saradnika. Osim toga, zbog nedostataka sredstava i odgovarajućih kadrova on je često u situaciji da se svesno miri s određenim propustima. Za nesavesnog istraživača, a takvih sigurno ima, to je samo povod više da pojedine rezultate »svede« na neke poznate ili prihvatljive proseke. Pošto nismo imali razvijenu sistematsku naučnu kritiku empirijskih socioloških istraživanja, svest o maksimalnoj budnosti i savesnosti istraživača nije takoreći uopšte razvijana.<sup>13</sup>

Empirijska sociološka istraživanja mogu imati stvarnog smisla samo ako su teorijski dobro osmišljena i ako su empirijske činjenice interpretirane u duhu polaznih teorijskih pretpostavki, tj. ako su pravilno integrirane u određeni širi teorijski okvir. To je dobro poznato. Ali zna se i to da mi nemamo razvijene određene teorijske modele do nivoa njihove operacionalizacije što u istraživačkoj praksi dovodi do niza problema i improvizacija.

Postoji još jedan problem koji u priličnoj meri objašnjava sadašnje stanje u oblasti empirijskih istraživanja i od čijeg uspešnog rešavanja u mnogome zavisi njihov dalji razvoj. Bez obzira što se u poslednje vreme uporno insistira na jedinstvu nastavne i naučne delatnosti na univerzitetu, na slobodnoj cirkulaciji kadrova između fakulteta i instituta, slobodnoj cirkulaciji kadrova između fakulteta i instituta, činjenica je da postoje dosta velike, ne samo zakonske<sup>14</sup> već i druge važne razlike u pogledu statusa sociologa nastavnika na fakultetima i sociologa istraživača u institutima, kao i u pogledu stvarnih mogućnosti za obavljanje pomenutih delatnosti.

Sociolozi na fakultetima mnogo lakše obezbeđuju svoju egzistenciju samo obavljanjem nastavnih obaveza koje, pomenimo usput, nisu prevelike. Zbog toga se oni mogu dodatno, ako žele, uključivati i u empirijska sociološka istraživanja ili se baviti drugim poslovima u vezi sa sociologijom ili van nje. Sociolozi u institutima su u teškoj situaciji. Oni, pre svega, imaju radno vreme. Oni moraju na drugačiji način da obezbeđuju svoje lične dohotke. No, nema potrebe nabrajati i druge razlike jer su one svima poznate. Za predmet naše rasprave važno je istaći da su te razlike značajan faktor fluktuacije kadrova u institutima. Sociolozi su prosto pobegli na fakultete. Tamo im je život i bezbedniji i spokojniji.

Smatramo da treba insistirati na prevazilaženju postojećeg dualiteta i izjednačiti društveni status i društveno-ekonomski položaj nastavnika i istraživača, odnosno, stvarno integrirati nastavnu i naučnu delatnost kao komplementarne delove jedne celine, onako kako je to jasno obrazloženo u rezolucijama desetog i jedanaestog kongresa SKJ i u dokumentima o reformi univerziteta.

Jedan od refleksa pomenutog stanja jesu i rezultati poslediplomskih studija iz oblasti socioloških nauka koje organizuje Institut za sociološka i političko-pravna istraživanja. Logično je bilo pretpostaviti da će te studije

<sup>13</sup> Važan napor u ovom pogledu predstavljalo je savetovanje o problemu empirijskih istraživanja u društvenim naukama, održano od 5—9. maja, 1965. godine u Ohridu.

<sup>14</sup> Na primer, izbor u pojedina naučna i nastavnička zvanja vrši se po različitom postupku i na osnovu različitih kriterijuma.

biti jedan od glavnih izvora mladih istraživača u sociologiji. Međutim, dosadašnja praksa nije to potvrdila. Neobično veliki broj postdiplomaca teži diplomu ne da bi se posvetili empirijskim sociološkim istraživanjima, već da ostvare druge ciljeve.

Naveli smo samo neka naša zapažanja u vezi s empirijskim sociološkim istraživanjima kod nas. Nadamo se da će naša razmišljanja doprineti prevazilaženju nezadovoljavajućeg stanja o kome ovde raspravljamo.

**Ilija Josifovski and Jovanka Kepevska**

**EMPIRICAL SOCIOLOGICAL RESEARCH IN SR MACEDONIA**

**(S u m m a r y)**

In the first part of their report, the authors make a survey of empirical sociological research in the Socialist Republic of Macedonia which began to be conducted in a more organized way and in teams with the formation of the Institute for Sociological and Politico-legal Research in Skopje in 1966. According to data which they cite, empirical sociological research has recently stagnated in this Republic. The reasons for such a state are varied and the authors point to some which follow from the studies themselves as well as from the specific situations created by societal development.

According to the authors, in order to overcome the present unfavorable status of empirical sociological research, it is necessary:

first, that the budgetary position of science be more consistently abandoned and its development linked more directly with the needs of associated social labor, particularly in the area of the economy,

second, that empirical sociological research be less clearly descriptive and strive to penetrate into the essence of investigated social phenomena,

third, that empirical sociological research be planned as parts of set programs, the goals of which would not only be investigation and explanation of given social phenomena but also their changes in harmony with the results of research and the goals of social development, and

fourth, that the legal and socio-economic status of sociologists at faculties and institutes be equalized in order to lessen the existing fluctuations in personnel in the institutes.

Translated by  
Donna Parmelee